

Михайло Васильович Одуха

к.ю.н.,

науковий співробітник приватної установи

Науково-дослідного інституту морського і космічного права

ORCID: 0009-0001-0898-8477

9523390m@gmail.com

Артур Вікторович Замрига

к.е.н., д.ю.н., професор,

професор кафедри публічного та міжнародного права

КНЕУ імені Вадима Гетьмана

ORCID: 0000-0001-8919-6633

artur.zamryha@kneu.edu.ua

Система публічних закупівель в Україні: гармонізації та вдосконалення норм відповідно до стандартів Європейського Союзу

Анотація: в даній статті здійснено аналіз гармонізації та вдосконалення норм відповідно до стандартів Європейського Союзу щодо системи публічних закупівель в Україні.

Визначено, що публічні закупівлі - комплекс дій, які здійснюються суб'єктами публічного сектору для задоволення своїх потреб у товарах, роботах чи послугах шляхом укладання угод з постачальниками. Основні ознаки публічних закупівель, такі як відкритість, конкуренція, прозорість та недискримінаційність, визначають основні принципи, які повинні бути дотримані в процесі укладання угод.

Стадії адміністративного провадження, включаючи ідентифікацію потреб, прийняття рішення щодо того, які товари, роботи або послуги мають бути придбані і планування закупівель, розміщення оголошення про закупівлю відповідних товарів, послуг, підписання договору, процес адміністрування

договору, вимагають системності та високого рівня компетентності з боку учасників. Враховуючи практику Європейського Союзу, можна визнати, що гармонізація законодавства сприяє поліпшенню системи публічних закупівель в Україні.

Впровадження поступового процесу адаптації внутрішнього законодавства відповідно до *acquis* Європейського Союзу в галузі державних закупівель дозволило повністю реформувати це законодавство, враховуючи європейські стандарти, правила та принципи. Регулярний моніторинг виконання Угоди про асоціацію свідчить про високий рівень прогресу в галузі державних закупівель, що відзначається на рівні двосторонніх зустрічей.

Основні зміни законодавства у сфері публічних закупівель стосуються процедур (трансформація відкритих торгів у відкриті торги з особливостями проведення, не застосовуються так звані євроторги та переговорна процедура) та спрощення умов їх проведення, скорочення строків оскарження та окремих процедурних дій, переглянуті вартісні пороги, заборонено замовникам закупати у російських та білоруських компаній, фізичних осіб, осіб, що торгують продукцією російського/білоруського виробника та багато іншого.

Ключові слова: публічні закупівлі, процедура публічних закупівель, *prozzogo*, принципи публічних закупівель, гармонізація, Європейський Союз.

Mykhailo Odukhа, Zamryha Artur

The system of public procurement in Ukraine: harmonization and improvement of norms in accordance with the standards of the European Union

Abstract: this article analyzes the harmonization and improvement of norms in accordance with European Union standards regarding the public procurement system in Ukraine.

It was determined that public procurement is a set of actions carried out by public sector entities to satisfy their needs for goods, works or services by concluding agreements with suppliers. The main characteristics of public procurement, such as openness, competition, transparency and non-discrimination, determine the main principles that must be observed in the process of concluding agreements.

The stages of administrative proceedings, including identification of needs, decision-making on what goods, works or services should be purchased and procurement planning, placing an announcement on the purchase of relevant goods and services, signing the contract, the contract administration process, require systematicity and a high level of competence on the part of participants. Taking into account the practice of the European Union, it can be recognized that the harmonization of legislation contributes to the improvement of the public procurement system in Ukraine.

The introduction of a gradual process of adaptation of domestic legislation in accordance with the *acquis* of the European Union in the field of public procurement allowed to fully reform this legislation, taking into account European standards, rules and principles. Regular monitoring of the implementation of the Association Agreement indicates a high level of progress in the field of public procurement, which is noted at the level of bilateral meetings.

The main changes in the legislation in the field of public procurement relate to procedures (transformation of open tenders into open tenders with specific conduct, the so-called Euro-tenders and the negotiation procedure are not applied) and simplification of the conditions for their conduct, shortening of appeal periods and certain procedural actions, revised value thresholds, customers are prohibited from purchasing from Russian and Belarusian companies, individuals, persons selling products of Russian/Belarusian manufacturers and much more.

Key words: public procurement, public procurement procedure, *prozzoro*, principles of public procurement, harmonization, European Union.

Постановка проблеми. Протягом тридцятирічного періоду незалежності України активно вдосконалювалася інтеграційна політика країни, щоб стати повноправним учасником Європейського Союзу, дотримуючись визначених європейських стандартів і цінностей. У зусиллях до інтеграції, 28 лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в ЄС. Після виконання ряду умов, включаючи заповнення опитувальника ЄС, 17 червня 2022 року Європейська Комісія оприлюднила свою думку щодо цієї заявки та рекомендувала Європейській Раді ухвалити офіційний статус кандидата на членство в ЄС для

України вже 23-24 червня 2022 р. У вказаній думці комісії враховувалася оцінка політичної та економічної готовності України, а також її здатність приймати зобов'язання, пов'язані із членством. Зокрема, аспекти, пов'язані з забезпеченням реалізації публічних закупівель в Україні, визначаються як складова частина економічних критеріїв для вступу, що підлягає обов'язковому виконанню Україною та розглядається при оцінці її здатності взяти на себе зобов'язання, пов'язані із членством в ЄС.

Стан дослідження. Окремі аспекти реформування публічних закупівель та аналізу відповідності європейським стандартам знайшли своє відображення в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема В. Міняйло, О. Підмогильного, Е. Постнікова, Л. Пісмаченко, К. Кузнецов, А. Олефір, І. Смотрицька, О. Шатковський, але саме сучасний стан політико-економічної системи України, прагнення вступу до Європейського Союзу спонукають до сучасних досліджень механізмів сучасної системи публічних закупівель.

Виклад основного матеріалу. Вперше необхідність розвитку інституту публічних закупівель в Україні була нормативно визначена в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Дана Угода фактично послужила основою для інтеграції європейських стандартів та принципів, зокрема в галузі державних закупівель. У рамках угоди передбачено визнання значного внеску прозорого, недискримінаційного, конкурентного та відкритого тендерного процесу у забезпечення стійкого економічного розвитку. Однією з головних цілей угоди є ефективне, взаємне та поступове відкриття відповідних ринків закупівель. Реалізації цих завдань присвячені статті 148-156 Глави 8 «Державні закупівлі» Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» та Додаток XXI до Глави 8 Угоди про Асоціацію. У зазначеній главі визначені основні стандарти, правила та принципи державних закупівель, які регулюються *acquis* ЄС у сфері державних закупівель, зокрема принципи недискримінації, рівного ставлення, прозорості та пропорційності, інституційні засади належного функціонування системи державних закупівель та реалізації відповідних принципів, основні засади поступового відкриття відповідних ринків та доступу до них та інше [2].

Відповідно до ст. 153 Угоди про асоціацію Україна забезпечує поступове приведення існуючого та майбутнього законодавства у сфері державних закупівель у відповідність до *acquis* ЄС у сфері державних закупівель. Крім того, зазначено, що увага повинна приділятися відповідному прецедентному праву Суду ЄС та імплементаційним заходам Європейської Комісії, а також, якщо в цьому виникне необхідність, будь-яким змінам в *acquis* ЄС, що відбуватимуться в той самий час [2].

Слід відзначити, що на виконання Угоди про асоціацію в Україні було прийнято ряд законодавчих та нормативно-правових актів, які визначали поняття та процедуру здійснення публічних закупівель. Так, до них відносимо наступні: Закон України «Про публічні закупівлі», який встановив правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальних громад; Національний класифікатор «Єдиний закупівельний словник», прийнятий та затверджений Наказом Мінекономрозвитку України від 23.12.2015 р. № 1749 для стандартизації опису в договорах (контрактах) предмета публічних закупівель; Стратегія реформування системи публічних закупівель («дорожню карту») затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. №175, яка передбачає заходи, відповідальних виконавців та етапи, що охоплюють часовий період з 2016 р. до 2022 р., необхідні для імплементації положень директив ЄС (Директиви 2014/24/ЄС, 2014/25/ЄС, 89/665/ЄЕС, 92/13/ЄЕС, 2007/66/ЄС) у національне законодавство у сфері публічних закупівель; Про особливості створення та діяльності централізованих закупівельних організацій затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 1216 від 27.12.2018 р., якою встановлено механізм визначення централізованих закупівельних організацій та умови їх діяльності; Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель» від 19.09.2019 р. № 114-IX, який розроблено з метою імплементації до законодавства України ключових понять та базових елементів Директиви 2014/24/ЄС та Директиви 2014/25/ЄС; Закон України «Про концесію» від 03.10.2019 р. № 155-IX, який дозволяє залучати

приватний капітал до управління держмайном без приватизації (концесія) та сприяє модернізації інфраструктури та підвищенню якості суспільно значущих послуг тощо.

Публічні закупівлі являють собою механізм придбання державою товарів, робіт, послуг задля належного та ефективного виконання покладених на неї функцій. Відносини, що вникають у сфері публічних закупівель регулюються чинним національним законодавством, зокрема Законом України «Про публічні закупівлі». Згаданий Закон регламентує та регулює правила та процедури здійснення закупівель, базуючись на принципах добросовісної конкуренції, недискримінації, максимальної економії, ефективності, пропорційності, прозорості тощо [1].

У свою чергу існують такі визначення поняття «публічні закупівлі». Так, І. Влялько вважає, що «публічні закупівлі – закупівля на конкурентній основі, згідно з визначеними правилами та умовами, товарів, робіт і послуг за державні кошти з метою підтримки життєдіяльності держави на належному рівні» [3, с.109-110]. К. Кічік вживає визначення публічні закупівлі, в які входять «державні та муніципальні закупівлі, закупівлі державних корпорацій, суб'єктів природних монополій» [4, с. 29-30]. О. Сидоренко розглядає державні закупівлі як «складову механізму державного регулювання» [5, с. 90]. В. Новаковець пропонує розглядати публічні закупівлі як «специфічний інструмент фінансово-правового регулювання правовідносин щодо формування, раціонального розподілу та ефективного використання публічних фондів коштів, що застосовується у процесі реалізації публічного інтересу при придбанні товарів, робіт і послуг за публічні кошти» [6]. Я. Петруненко наголошує, що «публічна закупівля – це ринкова операція, що залишає за ринком процес «прийняття рішень», максимально використовуючи перевагу конкуренції між усіма заінтересованими постачальниками товарів або послуг на ринок» [7].

Отже, публічні закупівлі – це механізми взаємовідносин між замовниками та учасниками щодо розміщення державних контрактів на постачання товарів, надання послуг та виконання робіт відповідно до бюджетних призначень, здійснюється з метою задоволення державних потреб.

З огляду на вищезазначене можна виокремити такі ознаки:

- ✓ придбання здійснюються на основі офіційних, законодавчо встановлених процедур закупівлі;
- ✓ тендерна пропозиція – основа прийняття рішення про присудження контракту;
- ✓ відсутність регулярності ділових операцій;
- ✓ офіційні механізми інформування про стан ринку, оголошення у спеціальних виданнях;
- ✓ широкомасштабна, інколи ускладнена регулятивна база процесу закупівлі;
- ✓ зв'язок і переговори до прийняття рішення про присудження контракту як правило не дозволяються;
- ✓ відсутність регулярності ділових операцій;
- ✓ офіційні механізми інформування про стан ринку, оголошення у спеціальних виданнях.

Здійснивши аналіз Закону України «Про публічні закупівлі» відзначимо, що залежно від змісту дія, які мають проміжний кінцевий результат адміністративне провадження щодо публічних закупівель можна поділити на п'ять стадій:

Перша стадія – ідентифікація потреби. На даній стадії провадження адміністративного процесу щодо публічних закупівель визначаються поточні та майбутні потреби у товарах, роботах або послугах. Цей етап передбачає аналіз внутрішніх процесів та планування дій, спрямованих на задоволення потреб.

Друга стадія – прийняття рішення щодо того, які товари, роботи або послуги мають бути придбані і коли (планування закупівель). Планування закупівель та інші передумови здійснення закупівель визначаються ст. 4 Закону України «Про публічні закупівлі» [1]. Так, згідно з ч. 1 ст. 4 цього закону планування закупівель здійснюється на підставі наявної потреби у закупівлі товарів, робіт і послуг. Заплановані закупівлі включаються до річного плану закупівель. Річний план закупівель та зміни до нього безоплатно оприлюднюються замовником в електронній системі закупівель протягом п'яти

робочих днів з дня затвердження річного плану та змін до нього. Закупівля здійснюється відповідно до річного плану.

Отже, визначення потреби в товарах, роботах, послугах, очікуваної вартості закупівлі, планування обсягів і джерел видатків, здійснення підготовки до проведення закупівель, складання річного плану та внесення до нього змін є необхідними передумовами здійснення закупівель та передують безпосередньому проведенню закупівель. При цьому визначення потреби у закупівлі товарів, робіт або послуг, очікуваної вартості зазначених товарів, робіт або послуг та необхідного обсягу відповідних видатків на наступний рік фактично здійснюється бюджетними організаціями в попередньому році на етапах складання проектів кошторисів та розрахунків до бюджетних 10 запитів [8].

Третя стадія – процес розміщення оголошення про закупівлю відповідних товарів, робіт або послуг, кваліфікацію постачальника (включаючи аукціон для конкурентних процедур).

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону, публічна закупівля може здійснюватися шляхом однієї з таких процедур:

- ✓ відкриті торги;
- ✓ конкурентний діалог;
- ✓ переговорна процедура [1].

Порівнюючи з попереднім законодавством, яке діяло до серпня 2016 року, кількість процедур було зменшено з 5-ти до 3-х, з них дві (відкриті торги та конкурентний діалог) є конкурентними. Відкриті торги можуть застосовуватися практично для будь-якої закупівлі, крім тих, де об'єктивно відсутній конкурентний ринок, є нагальна потреба у здійсненні закупівлі у зв'язку з виникненням особливих економічних чи соціальних обставин, що унеможливають дотримання замовниками строків для проведення тендеру, чи до прикладу якщо замовником було двічі відмінено тендер через відсутність достатньої кількості учасників тощо (отже, може бути застосована переговорна процедура) чи складність предмета закупівлі обумовлює необхідність

проведення попередніх переговорів, що передбачає процедура конкурентного діалогу.

Варто пам'ятати, що процедура відкритих торгів може проводитись двома шляхами, вибір яких залежить від вартості предмета закупівлі. Зокрема, якщо вартість закупівлі товарів і послуг перевищує 133 тисяч євро, а робіт 5150 тис. євро, в перерахування з національної валюти за курсом НБУ на початок проведення процедури закупівлі, то замовник повинен обрати так звану «європейську» процедуру відкритих торгів. Зазначена процедура є традиційною за своєю характеристикою та передбачає передусім публікацію оголошення про проведення відкритих торгів, окрім державної мови, ще й англійською мовою. Порівнюючи з так званою «інноваційною» процедурою проведення відкритих торгів, що застосовується за чинним українським законодавством, європейська є більш складною та багатокomпонентною.

Відповідно до положень Закону України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII, вся інформація, що стосується закупівель, проведених відповідно до цього законодавчого акту, зобов'язана публікуватися на електронній платформі Prozorro [1]. Створена система Prozorro має на меті збільшення рівня конкуренції та сприяння професіоналізації в сфері закупівельної діяльності.

Prozorro – це електронна платформа, яка об'єднує понад 35 тисяч державних та комунальних органів влади та підприємств (замовники товарів, робіт та послуг) та близько 250 тисяч комерційних компаній (постачальники). Замовники оприлюднюють оголошення про тендери в системі Prozorro, а постачальники надають свої комерційні пропозиції. Це відбувається через модуль електронного аукціону, доступ до якого замовники і постачальники отримують через електронні майданчики, авторизовані системою Prozorro. Інформація про тендери потрапляє до центральної бази даних Prozorro та оприлюднюється одночасно на порталі prozorro.gov.ua та всіх майданчиках. Система Prozorro побудована на відкритому коді: будь-хто може використовувати та поширювати дані системи, у тому числі в комерційних цілях.

Четверта стадія – підписання договору. На цьому етапі укладається договір. Угода повинна визначати всі умови, включаючи ціну, терміни поставки та інші важливі аспекти. Ця стадія вимагає вивчення та обговорення всіх умов, щоб забезпечити взаєморозуміння і дотримання всіх вимог сторін.

П'ята стадія – процес адміністрування договору. На останньому етапі адміністрування договору здійснюється контроль та виконання умов угоди протягом її чинності. Це включає в себе взаємодію із постачальником, вирішення можливих конфліктів та забезпечення, щоб усі сторони виконували свої зобов'язання відповідно до укладеного договору.

Також слід врахувати той факт, що дія Закону України «Про публічні закупівлі» не поширюється на деякі випадки, якщо предметом закупівлі є:

1) товари, роботи і послуги, закупівля яких становить державну таємницю відповідно до Закону України «Про державну таємницю», або які згідно із законами України потребують спеціальних заходів безпеки [9];

2) товари, роботи і послуги, закупівля яких здійснюється закордонними дипломатичними установами України;

3) фінансові послуги, що надаються у зв'язку з емісією, купівлею, продажем або передачею цінних паперів чи інших фінансових інструментів;

4) придбання, оренда землі, будівель, іншого нерухомого майна або майнових прав на землю, будівлі та інше нерухоме майно;

5) послуги міжнародних третейських судів, міжнародних арбітражів для розгляду та вирішення спорів, у яких бере участь замовник;

6) товари, роботи і послуги, що закуповуються на підставі договорів між центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію державної політики у сфері національної безпеки, у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва, та спеціалізованими організаціями, які здійснюють закупівлі. Закупівля таких товарів, робіт і послуг здійснюється згідно з правилами і процедурами, встановленими відповідними спеціалізованими організаціями, які здійснюють закупівлі;

7) послуги з провадження наукової, науково-технічної діяльності, які фінансуються на конкурсній основі в порядку, визначеному ст. 58 і 59 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;

8) трудові договори (контракти);

9) послуги з виготовлення і розповсюдження аудіовізуальної продукції та реклами для здійснення передвиборної агітації;

10) та ін.

З метою виконання зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію та гармонізації українського законодавства до положень Директив ЄС, зокрема 2014/23/ЄС, 2014/24/ЄС, 2014/25/ЄС, 89/665/ЄЕС, внесено ряд нових положень в рамках процесу гармонізації з європейськими стандартами та імплементації заходів Дорожньої карти, а також, які безпосередньо сприяють удосконаленню та оптимізації закупівельного процесу та функціонування електронної системи.

Зокрема:

✓ набір нових специфічних визначень та відповідних понять, «аномально низька тендерна пропозиція», «вартість життєвого циклу», «конфлікт інтересів», «технічна специфікація»;

✓ нові підходи до оскарження процедур закупівель, зокрема нові правила щодо подачі скарги та повернення її оплати учаснику та заборона на відміну замовником тендера чи визнання його таким, що не відбувся під час розгляду скарги на цю закупівлю;

✓ можливість виправлення учасником невідповідності в інформації в пропозиції протягом 24 годин;

✓ зміна підходів до організації закупівельної діяльності – впровадження уповноважених осіб з 2022 року на заміну тендерних комітетів;

✓ введення обов'язкової спрощеної процедури для допорогових закупівель (від 50 тисяч грн до 200 тисяч грн за товари та послуги, до 1,5 млн грн на роботи) з певними винятками для прямих договорів;

✓ впровадження «електронних каталогів» як частини функціоналу ЦЗО, задля кардинального поліпшення допорогових процедур;

- ✓ обмеження щодо внесення змін до договору про закупівлю та нові правила визнання договору недійсним, якщо він був укладений без застосування процедури закупівлі;
- ✓ спеціальні умови для консорціумів та субпідрядних організацій;
- ✓ нову статтю про технічні специфікації, маркування, сертифікати, протоколи випробувань та інші засоби підтвердження відповідності предмета закупівлі;
- ✓ нові та переглянуті процедури закупівель: нова процедура торгів з обмеженою участю, переглянута процедура конкурентного діалогу та переговорна процедура;
- ✓ інші нововведення, такі як: запровадження можливості ринкових консультацій; вдосконалення антидискримінаційних вимог; визнання персональних даних як конфіденційної інформації тощо[10].

23 червня 2022 року лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Фактично надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС означає визнання Європейським Союзом нашої відповідності до вимог політичних критеріїв, а також нашої здатності завершити необхідні економічні реформи щодо досягнення відповідності до економічних критеріїв.

Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі від 17 червня 2022 р. містить перелік умов [11, с. 21], так званих «Сім кроків», які фактично потрібно виконати Україні для початку переговорів про конкретні кроки досягнення критеріїв вступу – приведення законодавства та практики до вимог *Acquis Communautaire*. І серед цих питань одним із важливих є приведення у відповідність до правил ЄС законодавства та практики України в сфері публічних закупівель.

Основні зміни законодавства у сфері публічних закупівель стосуються процедур (трансформація відкритих торгів у відкриті торги з особливостями проведення, не застосовуються так звані євроторги та переговорна процедура) та спрощення умов їх проведення, скорочення строків оскарження та окремих процедурних дій, переглянуті вартісні пороги, заборонено замовникам закупати

у російських та білоруських компаній, фізичних осіб, осіб, що торгують продукцією російського/білоруського виробника та багато іншого.

Слід відзначити, що через можливість реалізації владних повноважень, розподілу (перерозподілу) значних матеріальних ресурсів, публічні закупівлі, характеризуються як одна з найбільш корумпованих сфер економіки, що спричиняє значні втрати державі. Зловживання в процесі публічних закупівель за державні кошти значно впливають на ефективність та раціональність державних витрат. Внаслідок штучного завищення закупівельних цін на товари, роботи чи послуги держава зазнає фінансових збитків; серед інших поширених загроз – падіння показників якості, порушення норм та стандартів, невиконання технічних умов договорів.

Варто додати щодо необхідності вдосконалювати механізми спостереження та контролю за проведенням публічних закупівель. Це може включати в себе посилення ролі аудиторських організацій, створення незалежних органів контролю та моніторингу, а також впровадження сучасних інформаційних технологій для автоматизації процесів контролю.

Також слід активно сприяти розповсюдженню кращих практик та досвіду у сфері публічних закупівель. Це може включати організацію тренінгів, семінарів та конференцій для представників громадськості, державних службовців та фахівців з цієї галузі.

Список використаної літератури:

1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19>
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011
3. Влялько І. В. Правове регулювання державних закупівель в ЄС. Київ, 2009. 219 с.
4. Кичик К. В. Державні закупівлі як засіб державного регулювання економіки. Київ, 2011. 311 с.

5. Сидоренко О. А. Державна політика регулювання ринку зерна в Україні та наслідки її впровадження. 2011. 91 с.

6. Новаковець В. М. Фінансово-правовий механізм регулювання публічних закупівель. Київ, 2012. 252 с.

7. Петруненко Я. В. Господарсько-правові основи публічних закупівель в Україні. Одеса, 2013. 215 с.

8. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. Кабінет Міністрів України запровадив нові особливості проведення публічних закупівель на час воєнного стану. Від 10.2022.
URL:<https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk%20UA&isSpecial=True&id=295fce29-6909-469e86cf%20f5fcb8638b2c&title=KabinetMinistrivUkrainiZaprovadivNoviOsoblivosti>

9. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

10. Сайт Міністерства економіки України
URL:<https://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=e54f0df6-ae9f-4437-9af7-1da4c8bb44ba&title=YevropeiskaIntegratsiia>

11. Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. Communication From the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Brussels, 17.6.2022 COM (2022) 407 final
URL:https://neighbourhoodenlargement.ec.europa.eu/opinion-ukrainesapplication-membership-european-union_en